

Restaurarea unei mese de toaletă Gründerzeit de la sfârșitul secolului al XIX-lea

Andrada SLEVOACĂ*
Victor Arren TURCU**
Livia BUCȘA***

Keywords: industrialization, bourgeoisie, Gründerzeit, Transylvania, furniture, restoration

The Restoration of a Gründerzeit Dressing Table at the End of 19th Century

The aim of this article is to present the historical and social context of furniture created at the end of the 19th century, in order to identify the direct influence of industrialization phenomenon, the demand of the market and the bourgeois buyer. We describe the restoration process of a Gründerzeit dressing table, originated in a Transylvanian workshop in the last decades of the 19th century, so that one may perceive the piece as a spokesman for the society from which it came from.

The result is relevant for understanding the subtle yet profound connection between society and the furniture with which it chooses to surround itself with. In our case, it tells the story of mechanization that greatly replaced the human factor, the loss of quality determined by an increased market demand and attention towards embellished superficial appearance that distracts the eye, from the crumbling core. Thus, the furniture becomes a silent witness, that restorers and conservators have the moral duty to understand, and deliver the message of the past, to the present man.

Povestea mobilierului în secolul al XIX-lea este scrisă pe foile Revoluției Industriale. Vorbim despre o perioadă de schimbare, de la munca predominant manuală, la economia bazată pe mecanizarea muncii și introducerea unui nou sistem de organizare: „fabrica”. Aceasta presupune divizarea proceselor producției și specializarea pe funcții restrânse. Factorul uman al muncitorului de rând a fost degradat prin excluderea creativității și limitarea lui la reacții repetitive de lungă durată. Invențiile tehnologice au favorizat creșterea vitezei producției, diversificarea modelelor și apariția tiparului. Acestea implică impunerea producției în masă, pentru a satisface creșterea puterii de cumpărare.

În aceste condiții, societatea clasei de mijloc se reconturează. Noile posibilități de producție industrială au reprezentat un imbold pentru speculanți și investitori, care au prins curaj și au început să aloce fonduri dezvoltării acestor mecanisme. Din punct de vedere psihologic, s-a dezvoltat impresia de superioritate a ființei umane în manipularea resurselor și controlarea naturii. Această nouă găsită sursă de încredere va schița o burghezie caracterizată prin puterea financiară apărută peste noapte. Entuziasmul adus de explozia economică a influențat această clasă în ascendere socială să-și creeze singură o imagine și reputație proprie. Perioada primește în Austria și Germania denumirea de „Gründerzeit” sau „Epoca Fondatorilor”.

* Masterandă a Facultății de Istorie și Patrimoniu, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (istorie@ulbsibiu.ro).

** Restaurator expert, S.C. EBENIST S.R.L.

*** Conf. univ. dr. la Facultatea de Istorie și Patrimoniu, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (lbucsa@yahoo.com).

Cultura mobilierului a primit o influență puternică din partea noii clase burgheze. Prea grăbită să își sublinieze prezența în istorie, ea folosește rețetele de succes ale epocilor trecute, Renascentismul, Barocul, Rococo-ul și le interpretează după bunul plac. Mai mult, sunt încurajate copiile pieselor de lux, confecționate să satisfacă pretenția de extravaganță de suprafață. Putem înțelege astfel cererea pieței, care apoi va influența producția de mobilier. Dorința de a acumula repede, aproape cu disperare, va cauza pierderea din vedere a autenticității, iar recunoștința pentru munca manuală va fi înlăturată. Produsele industriale vor fi considerate cele de calitate datorită perfecțiunii lor.

Industrializarea reinventează practic fabricarea mobilei, prin producția în serie. General împânzită în întreaga Europă, acest gen de mobilă poate fi privită drept chintesența Epocii Fondatorilor. Unicitatea se pierde treptat, iar sufletul creatorilor se fragmentează în sute de „copii” și „falsuri”, unele de calitate, altele doar impresii fantomatice. Motivul principal îl găsim în intenția producătorilor: ieftin și repede. Astfel, mobilierul este confecționat din lemn de proastă calitate, chiar cu noduri, acoperit apoi cu furnir subțire din lemn nobil și ornamentat cu elemente executate mecanic în serie, separat de corpul mobilei, care sunt alese după schița piesei sau la întâmplare, în funcție de grabă și disponibilitate. Gustul se generalizează, piesele de mobilier devin doar iluzii convingătoare de lux aristocratic iar cel mai important, stampa de „unicat”, apreciată de secole, este înlocuită cu „tiparul”.

Aceste noi idei și așteptări, părăsesc atelierele vieneze și le întâlnim la trecerea dintre secole, în Transilvania. Punerea lor în practică va continua alunecarea spre imitații slab calitative, dar vor fi apreciate datorită provenienței austriece a modelelor.

Studiul de caz propus este relevant pentru exemplificarea influenței impuse de industrializare și de accesarea clasei burgheze. Asemeni unui martor mut, piesa ne invită să ne povestească despre efectele muncii concentrate asupra aspectului exterior, pe impresionare și căutarea strălucirii ce atrage privirile dar distrage atenția de la scheletul sfărâmicios al societății. Piesa de mobilier pe care o prezentăm este o masă de toaletă, confecționată în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, într-un atelier transilvănean, probabil din zona Sibiului. Ea face parte dintr-o colecție particulară.

Descriere generală

În urma unei analize vizuale, piesa se compune dintr-un corp din lemn de brad alcătuit din masă, decupată în partea superioară și inferioară sub aspect de ramă. Lateralele și spatele sunt decorate cu elemente din lemn de fag, strunjit, într-un model continuu, tip „Schnecke” (trad. „melc”) ce induce impresia de „fustă”, iar pe margini, sunt fixate baghete, decorate prin frezare. Pe canturi, a fost aplicat furnir subțire de fag. Partea frontală prezintă o deschidere cu acces vizual în interior, spațiu destinat pentru sertar. În interior, apar două elemente pe zona de glisare numite stopuri, două orificii circulare, spiralate în planul superior, indicatori ai unei alte îmbinări prin răsucire și una dreptunghiulară, indicator al existenței unei încuietori a sertarului. Ansamblul este sprijinit pe elemente de legătură pentru colonete gen consolă, colonete, care la rândul lor sunt introduse în „tălpi”, ce sunt susținute de câte două picioare. Colonetele sunt legate de o traversă la 1/3 din înălțimea lor. Ansamblul superior, vizibil privitorului, este acoperit cu un strat de vopsea închisă la culoare. Aspectul elementelor din jumătatea inferioară este de o nuanță brun-aurie, ștearsă, rezultată în urma îmbătrânirii vernis-ului.

Din punct de vedere al tehnicilor folosite, se evidențiază ca tehnici de tâmplărie: debitare, strunjire, frezare, șlefuire, furniruire, vopsire, vernisare. Toate îmbinările au fost

fixate în clei de oase, iar cele din corpul principal al mesei au fost consolidate folosind cuie de metal.

Starea de conservare înainte de restaurare

Din punct de vedere al stării de conservare, piesa se prezintă într-o stare de degradare avansată. Aceasta se datorează degradărilor fizice și fizico-chimice de anvergură suferite de-a lungul timpului, ai căror factori principali sunt omul, prin manipulare incorectă, intervenții neadecvate și depozitare în condiții improprii. Astfel, în categoria degradărilor fizice enumerăm intervențiile neadecvate, precum: folosirea cuielor de metal pentru a fixa elementele desprinse, fapt ce a condus la fragilizare, crăpare și implicit aspectul inestetic al acestuia; aplicarea în exces al unui adeziv și pionezele folosite pentru a prinde o hârtie care a acoperit partea superioară a mesei și canturile. Următoarea subcategorie tratează problema uzurii funcționale, prezentă prin tocirea ușoară a picioarelor, a glisierelor, a vopselei de pe traversă și de pe elementele decorative tip „fustă” și murdăria aderentă: urmele de noroi, prezența prafului. O altă subcategorie este cea a elementelor lipsă: element major - un eventual ansamblu superior, semnalat prin cele două orificii spiralate, ceea ce ridică ipoteza unor suporturi ce ar fi încadrat o oglindă, idee care, alături de lipsa sertarului și a unei plăci de marmură, i-ar valida piesei denumirea de masă de toaletă. Mai lipsesc două baghete profilate plasate sub friza mesei, elementul decorativ lateral-față-stânga, cu aspect smuls și două picioare de sub talpă - stânga.

O altă categorie importantă o reprezintă degradările fizico-chimice, provocate de umiditate, cum sunt modificările dimensionale prin umflare și crăpături multiple de-a lungul fibrei, halourile și umflarea furnirului, pierderea calităților adezive ale cleiului și oxidarea cuielor de metal. Dar și degradări provocate de lumină și trecerea timpului, anume îmbătrânirea lemnului și a cleiului.

Operații de restaurare

Operațiile de restaurare au fost efectuate conform propunerilor de restaurare aprobate de comisie. În primul rând, fost realizate fotografiile de documentare de tip „martor”, înainte de începerea procesului de restaurare, împreună cu detalii ale „degradărilor care afectează estetic și structural obiectul”. Acțiunea a fost repetată de-a lungul întregului proces de restaurare, iar fotografiile au fost atașate jurnalului de restaurare. Obiectul a fost supus unei operații de desprăfuire generală, fiind folosite perii cu păr moale și material textil pentru a nu zgâria suprafețele. Apoi s-a efectuat operația de demontare. Aceasta a fost considerată necesară pentru a facilita accesul la fiecare element constituent al ansamblului. Pentru început au fost desprinse acele părți care puteau fi dislocate cu ușurință, unde adezivul folosit, își pierduse în totalitate proprietățile. Procesul de demontare a continuat prin îndepărtarea cuielor de metal, a căror prezență afecta structura lemnoasă. Apoi, a fost executată descleierea elementelor decorative tip „fustă” și a corpului mesei prin injectarea de apă caldă între zonele desprinse cu ajutorul unei seringi. Procesul de hidroliză la care este supus astfel cleiul vechi provoacă ruperea legăturilor peptidice din collagen, acțiune descrisă de Nick Umney și Shayne Rivers în *Conservation of Furniture*: „Deși collagenul propriu-zis este insolubil în apă, cleiul poate fi obținut prin hidrolizarea collagenului, rupând lanțurile polimerice în unități mai mici, prin acțiunea apei la o temperatură ridicată, ce va aduce collagenul în faza de gel, slăbind și deteriorând proprietățile sale adezive. În cele din urmă, cleiul va fi atât de lichefiat încât desprinderea se va produce aproape

instantaneu”¹. Au fost efectuate de asemenea relevee ale piesei, de ansamblu, integrând sistemul de etichetare folosit, cu numerotări în zonele ascunse în mod normal privitorului.

Au fost prelevate probe de esențe lemnoase, pentru stabilirea naturii lor. Am alăturat două probe de adezivi, iar ultima probă luată a fost de vopsea. Analiza probelor chimice a fost efectuată sub îndrumarea doamnei Marta Guttmann, în laboratorul de chimie al Muzeului Astra care a concluzionat: vopseaua este pe bază de pigment închis la culoare amestecat cu un liant sintetic, iar adezivii sunt aracet și clei de oase cu impurități. În urma analizelor esențelor lemnoase efectuate de Conf. univ. dr. Livia Bucșa au fost indentificate esențe de brad și de fag. A urmat consolidarea structurală a unei îmbinări desprinse din ansamblul superior și curățarea urmelor vechi de clei de pe elementele piesei cu pap de făină. Apoi a fost efectuată decaparea și șlefuirea cu lână de oțel și hârtie abrazivă, pentru înlăturarea urmelor de vernis îmbătrânit și vopsea.

Datorită faptului că după decapare, lemnul își înfățișează culoarea naturală, următorul pas care a fost luat în considerare a fost completarea fisurilor adânci și a distanței dintre îmbinări cu furnir de lemn de aceeași esență. Crăpăturile, zgârieturile au fost chituite cu un chit fin de lemn, pe baza de apă, de o culoare beige deschis. Furnirul vechi a fost înlocuit în totalitate cu furnir de aceeași esență.

Completarea elementelor lipsă a fost de anvergură. În urma documentării stilistice ale piesei au fost efectuate relevee pentru a-i găsi o posibilă formă de ansamblu, originală. S-a stabilit astfel, că partea superioară nu poate fi reconstituită, deoarece aceasta reprezintă aproximativ 50% din piesă și nu există martori. În schimb, sertarul mesei poate fi refăcut datorită formei din interior ce „vorbește” despre mărimea lui. De asemenea, conform documentării, decorația exterioară poate fi completată, ea fiind o continuare a modelului de pe laterale și spate. Prin deducție logică a fost reconstituită tehnica în care a fost creat original sertarul. Astfel, pentru corp a fost ales un lemn de brad și au fost măsurate dimensiunile spațiului interior al mesei, precum și al glisierelor. Imbinările au fost păstrate în coadă de rândunică. Pentru decorație a fost tăiat un buștean de fag cu diametrul identic cu cel al martorilor. Acesta a fost poziționat în strung și, cu ajutorul dălților, a fost recreat modelul pe lungimea întregului buștean. La final acesta a fost debitat pe dimensiunile necesare și încleiat pe corpul sertarului. Mai cunoaștem faptul că sertarul a deținut o încuietore cu cheie, dar din lipsă de martor s-a ales aplicarea unei piese de feronerie cu trăgător.

De asemenea, tălpii stângi i-au fost reconstituite cele două picioare folosind martorii și au fost adăugate și două baghete profilate în locul unde acestea lipseau. Pe tălpi orificiile de mai mici dimensiuni de pe suprafață au stat ca mărturie pentru existența unor butoni cu cep, mici elemente decorative specifice pieselor Gründerzeit, care au fost reconstituite conform documentației. Lemnul din care au fost executate completările, a fost fag. Piesa de marmură a fost executată la comandă.

Piesa a fost apoi finisată și pregătită pentru băițuire. A urmat grunduirea, ce reprezintă procesul de umplere ai porilor lemnului. Acest pas este necesar deoarece, dacă porii nu sunt închiși, următoarele straturi de shellack ce vor fi adăugate în momentul uscării vor fi absorbite, iar suprafața vizibilă va fi inegală.

¹ Rivers, Umney 2003, p. 169-171.

Restauratorii și conservatorii de mobilier continuă să folosească tehnica lustrului francez, deoarece din punct de vedere istoric, el reprezintă interpretarea corectă a înfățișării anumitor stiluri. Stilul Gründerzeit presupune un aspect satinat obținut printr-o peliculă de vernis compactă, și ușor lucioasă.

Lustruirea a fost făcută cu schellack și cu ajutorul unui tampon de pâslă, îmbrăcat într-un material moale de bumbac. După uscarea lustrului piesa a putut fi reasamblată, iar la final, după fixarea feroneriei pe sertar, a fost introdus în lăcașul său și fixată placa de marmură.

Încheiem cu sugestiile de manipulare, transport și propuneri de conservare, deoarece proprietarului trebuie să-i fie aduse la cunoștință acțiunile de restaurare la care a fost supus obiectul, a stării de conservare anterioare și din prezent și a condițiilor de îndeplinit în vederea conservării și întreținerii în condiții optime a piesei de mobilier. Pentru manipulare și transport, se recomandă folosirea a minim două persoane, crearea unui traseu prestabilit și parcurgerea lui într-un ritm lent și cu grijă. Sub nici o formă obiectul nu va fi tras, împins sau târât. În cazul ambalării pentru o perioadă limitată de timp, se vor folosi cartonul ondulat și folia de protecție cu capsule de aer. Dacă piesa va fi transportată cu un autovehicul, atunci ea va fi poziționată în maximă stabilitate, imobilizată și atent supravegheată.

Concluzii

Piesa de mobilier a fost restaurată în anul 2010, ca lucrare de licență la absolvirea Specializării Restaurare și Conservare din cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Lucrările de restaurare s-au desfășurat la firma S.C. EBENIST S.R.L, sub coordonarea și stricta supraveghere a restauratorului Victor Aren Turcu, cadru didactic asociat, și consultarea doamnei conf. univ. dr. Livia Bucșa. Propunerile și etapele de restaurare au fost prezentate și analizat în cadrul comisiilor de avizare a lucrărilor de licență la care au participat cadrele didactice și experți restauratori. Analizele chimice și biologice au fost efectuate în cadrul orelor de investigații chimice și biologice desfășurate în cadrul facultății.

Plasarea piesei în contextul Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIX-lea, a ajutat la trasarea unor concluzii legate de atelierele de tâmplărie din acea perioadă. Deși estetic s-a dorit imitarea mobilierului cu origini stilistice în atelierele vieneze, calitativ și tehnic nu puteau fi aduse la acel nivel. Datorită reducerii costului producției unor astfel de piese, a cererii crescute, accentul pus pe cantitate în detrimentul calității a condus la următoarele compromisuri: la construcție a fost folosit un lemn de calitate inferioară, cu noduri și crăpături, elemente care, în mod normal, ar fi fost aruncate de către un atelier care ar fi dorit să-și păzească renumele. În același timp, au fost folosite cuie de metal pentru asigurarea consolidărilor.

Cu mult timp înainte s-a observat tendința de folosire ca structură a corpului mobilierului, lemn de brad, înnobilat apoi cu furnir de stejar, nuc sau mahon. Cu adevărat interesant este prezența lemnului de fag. Se cunoaște faptul că Transilvania abunda în făgete, ceea ce făcea fagul, apreciat pentru rezistența și elasticitatea lui, un lemn accesibil și mult mai avantajos ca preț. Piesa își argumentează astfel apartenența conceptelor stilistice Gründerzeit, alăturând amalgamul de linii estetice prezente în ornamentică: lipsa unei armonii, dar prezența rimei în poezia formelor curbe, rotunde, ce aluncă sinuos, dar se împiedică de suprafețele plane, doar pentru a porni din nou în aventura diversității plin-gol.

Se denotă de asemenea înțelegerea vicioasă al unui baroc ce se transformă în fața noastră, în eclectism curat.

Considerăm că se poate contura intuitiv imaginea unei societăți transilvănene, care s-a definit prin încercarea de a imita societatea occidentală, reușind superficial. Suntem, astfel, martorii unei realități care s-a implementat în conștiința colectivă. Clasa socială proaspăt conturată la finele secolului al XIX-lea, datorită averilor la care avea acces, și-a dorit abrogarea unei puteri, auto-proclamată, puterea financiară. Ea s-a concentrat puternic asupra impactului care îl avea asupra aspectelor de suprafață, care puteau vorbi în locul oamenilor, încât a pierdut din vedere faptul că, fără o coloană vertebrală solidă și atent făurită, corpul exterior se prăbușește. Acest lucru și pierderea umanității prin înlocuirea manufacturii cu mecanizarea s-au transformat dintr-o binecuvântare aparentă, într-o rețetă a eșecului, perpetuată până în prezent. Izbucnirea Războiului Mondial, un adevărat uragan asupra Europei, va fi doar efectul celor doi monștri hrăniți în ultimele decenii ale secolului XIX: Aroganța și Egocentrismul.

Bibliografie

Rivers, Umney 2003 – Shayne Rivers, Wick Umney, *Conservation of furniture*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2006.

PLANȘE

Înainte de restaurare

Fig.1 - Vedere superioară

Fig.2 - Vedere întoarsă

Fig.3 - Vedere spate

Procesul de restaurare

Fig.4 - Decapare

Fig.5 - Fixare cu prese metalice

Fig.6 - Șipca profilată nouă și original

Fig.7 - Sertar nou

Fig.8 - Piciorușe noi și model original

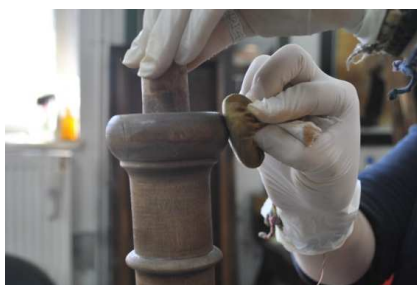

Fig.9 - Lustrul Francez

Fig.10 - Propunere ansamblu total

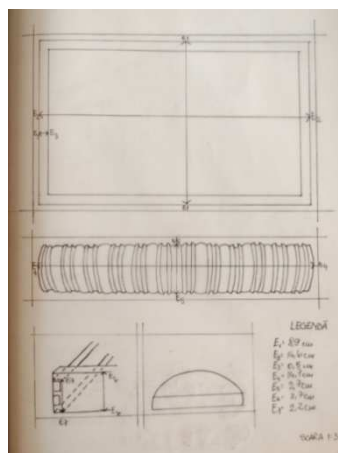

Fig. 11- Relevu completare sertar

După restaurare

Fig.12-Final, vedere frontală

Fig.13-Vedere superioară plus sertar

Fig.14-Vedere lateral-dreapta